

Madrid, una ciutat en transformació

Madrid sempre ha tingut una gran atracció per a mi. No sols és la capital d'Espanya, amb tot el rejoc polític que això significa, sinó que també és una ciutat amb una certa simetria arquitectònica, tota ella envoltada del plaer de viure i de la facilitat i versatilitat de les relacions.

Quan arribeu a Madrid, de seguida, us sobta el seu tràfic endimoniat, anàrquic i sorollós, ple de moviment i de fragor, i el traç lineal, harmònic i auster dels edificis. En aquest sentit, jo soc un enamorat del Madrid antic, dels carrers dels Àustries i de tot el niu de carrers i carrerons que envolten la plaça Reial.

Madrid és una ciutat per petjar-la amb deteniment, a gust i en calma. Un bon consell és que la feu a peu al màxim que pugueu. Sempre descobrireu detalls inesperats i perspectives noves. El dibuix d'una balconada, la carícia del sol sobre un finestral ocult, l'escalforeta tèbia d'una raconada, la linealitat severa d'un edifici gris i fred, la pedra sòlida d'un palau fosc adormit, l'ombra agraïda d'un parc verd i silencios. De tot n'hi ha.

Després hi ha el món oficial dels ministeris i tota la caterva potencial de Subsecretaris, Directors Generals i caps de Secció o els egos irrefrenables de diputats i senadors que pul·lulen ostensiblement per la ciutat i pels seus innombrables bars i restaurants. D'aquesta manera, en qualsevol situació us trobeu sempre amb les circumstàncies més inesperades: el diputat frisós que defuig la vostra crítica sincera i del parlar clar dels problemes reals del dia a dia, el diplomàtic pretensió que s'amaga dins la buidor musical de les paraules, el secretari

oficial que enumera amb delit i parsimònia el poder i la suficiència del paper segellat, el món carismàtic de les ordenacions i emanacions polítiques, la cua prolífica i sorollosa de motos que envolta el ministre de pas al llarg de l'amplitud aèria de la Castellana, les intrigues del dia a dia per a la consecució d'un ajut o projecte, la rumorologia interessada, que fa rutllar el tramat oficiós i de poder dels mitjans de comunicació de massa, a manca de més solidesa informativa i formativa.

Aquest món oficial, en qualsevol règim polític, ha tingut per a mi sempre molt poc interès. Hi veig massa aviat els seus mòbils ocults i el pes de les ambicions personals, de grup o de partit, en contra d'una ideació de conjunt més ben encaixada i de benefici mutu general. Tot plegat, en els casos més extrems i allargats en el temps, pot crear fàcilment una patologia personal de manteniment del poder amb l'abús conseqüent de la força del mateix poder. Per desgràcia, tot són fets massa habituals.

En canvi, el seu veïnat, potser per la gran permeància al llarg dels anys i les procedències tan variades, té una gran amplitud i afabilitat de tracte i, tot al contrari del tòpic establert, és amable, obert, acollidor, molt amigable i generós de mires.

No oblidem tampoc que Madrid és també el seu paisatge i els seus parcs, que tanta vida i caliu popular donen a la ciutat. En ple centre, *el Retiro* segrega sempre una malenconia dolça i embadalida, de colors matisats de tendror pel verd líquid i suau de l'arbrat. Asseguts en un banc, prop d'un petit rierol, us arriba el soroll somort de la ciutat. Rebeu la frescor de l'aire prim, sec i tonificant, i contempleu un cel diàfan, blau i esbatanat, bronzit al pas dels ocells en vol amorós i juganer, amb una gran figuració

dels retalls de la nuvolada. Velázquez es compren en la perfecció i puresa d'aquest celatge, tan diferent del nostre Empordà i d'un Dalí més airoso i esbatanat. A més, hi ha la pesantor de l'aridesa mineral de la "meseta", i la fredor estàtica i tallant, sempre al fons, que dona el relleu afuat i tonificant de la Sierra del Guadarrama.

D'altra banda, el Parc de l'*Oeste* és –era llavors– el marge immediat que limitava amb el camp de Madrid, vora la ciutat universitària. L'ondulació suau dels seus pujols i muntanyoles, les proporcions gegantines i la majestuositat dels arbres, la gespa amorosida, regular i ben rasurada, la presència uniformada de colors dels seus vigilants i la placidesa dels passejants, tot plegat, li donen un aire canadenc plàcid, recòndit i solitari, ple de filtracions tènues de llum i de colors. Després, més avall, ve la decrepitud i l'arrasament més àrid de la *Casa del Campo* amb el seu caliu popular i familiar. Allà el poble madrileny hi fa les seves escapatòries reconfortants de dia festiu. Dinars improvisats i tumultuosos, penyes d'amics en tabola, parelles plenes d'afany de solitud i de tendror, nens cridaners i esperitats, cotxes boteruts i esbatussats....

Però Madrid és, també, una ciutat plena de museus, alguns d'ells molt considerables com és el cas del Prado, el Reina Sofia o el Thyssen-Bornemisza. Més endavant, en diversos capítols, n'haurem de parlar amb més cura i deteniment.

Ara bé, el fet més essencial és que aquest fons, abans esquemàticament plantejat, i diguem-ne perenne i consubstancial de Madrid, ha canviat molt amb els anys i ja pateix de la fatiga del gigantisme i d'una organització metropolitana massa densa i opressiva sobre la idoneïtat del tipus de vida i de les feines professionals. Vist així en

aquesta perspectiva el capgirament en el temps és fort i considerable. Però en el judici hem de tenir també en compte tots els elements del canvi.

D'entrada, hem de dir que el primer i anterior Madrid que jo vaig conèixer fou el dels anys de la grisor del franquisme. Era un Madrid tancat, oficialista, de normativa estreta, jeràrquica i vertical, com el propi règim i la parafernàlia que el sostenia amb gran obstinació i rigidesa. Era un món intricat d'ordres i reglamentacions. Al carrer o a la feina, per la vestimenta i el to de la mirada reconeixíeu fàcilment el pes i la posició de cada persona dins el sistema. Tot era pautat. Era un món ple d'addictes al règim del *Movimiento Nacional*, amb un gran parasitisme oficial i estatal. Vídues, mutilats de guerra, excombatents, orfes, policies, municipals, conserges, vigilants nocturns, sotanes negres, gestors, militars de totes les armes i graduacions, camises blaves, boines roges...Tot un món que es va crear en les circumstàncies posteriors a la guerra civil, que es mogué dins la foscor i que, sobretot, no va saber, ni va volgué, sortir del seu propi no res. Aquest món només moriria d'inanició, amb la llarga i inhumana agonia final d'en Franco mantinguda artificialment des de la seva pròpia família –amb el gendre, el Marquès de Villaverde– i els factòtums més recalitrants d'aquell règim en fase moratòria residual.

En canvi, el setembre de 1976, quan em vaig incorporar a la Càtedra de la Universitat Complutense, tal com en deixo constància en el volum anterior sobre la Barcelona dels anys 1950-70, tot aquest món anava entrant en una situació peremptòria, de trànsit, d'indefinició i de finitud més o menys anhelada o volguda.

Ara el carrer era un altre. Ja no hi havia camises blaves,

molts menys militars, tots ells més esmorteïts, pansits i fugissers. Les vídues eren més ben plantades i contertulianes vora els finestrals de les innumerables cafeteries de Madrid. D'altra banda, les idees, si bé encara inicialment ambigües i dubitatives, entraven en consideracions més generals i operatives. La gent es mirava més frontalment, de tu a tu, i tot agafava un nou caire més obert i expeditiu. Molts, per no dir tothom, estaven a l'expectativa, intentant ensumar o deduir cap on aniria el canvi i on dirigir, redimir o viure la trajectòria política personal dins la nova situació general. D'aquesta manera, per a molts, fou així l'època del canvi d'idees, quan no de camisa. Altres, per contra, entraren dins l'esperança i la il·lusió d'un millor futur més planer i més ben compassat amb el seu pensar personal de sempre. De tot n'hi hagué.

Tot plegat, ben clarament, us feia adonar que la ciutat ja no era la mateixa d'abans. El gris defallit agafava més color, els carrers eren plens de vida i d'optimisme eufòric esperançat. Vèieu que els rètols oficials s'anaven canviant, millor definint i diversificant cautament. El tracte també era més planer, encara que ferrenyament mantingut en l'ortodòxia. I les tertúlies molt més freqüents i animades. Les noies tenien un esquitx de més intensitat en la mirada. El carrer bullia de gent. I el contrast entre les generacions es feia cada cop més viu i evident, amb un gran pes i canvi en la joventut...

Clarament Madrid s'estava transformant i nosaltres, com més endavant veurem al llarg del llibre, fôrem uns de més dins d'aquest canvi general i d'aquest món en ebullició i variació sobtada i sorprenent. I valgué la pena viure-ho directament, en el dia a dia del carrer, dins la

família i a la feina. L'esperança rebrotà. I les expectatives de futur eren ben obertes, una veritable epifania amb auguris de millor futur.

Les cuites d'un catedràtic novell

Vaig accedir relativament jove –per a aquella època- a la càtedra de Madrid. A més la meva experiència era realment minsa, tot i que portava vuit anys de dedicació a la Universitat de Barcelona. Tampoc, tret de la meva curta estada al laboratori del professor Hans Mohr a la Universitat de Freiburg a Alemanya, havia sortit mai a formar-me més àmpliament a l'estranger. Llavors, per diverses raons (polítiques, econòmiques, familiars, socials, de mentalitat), era bastant difícil, i molt poc habitual, poder fer una estada llarga de recerca a un bon centre estranger.

Tanmateix, en aquest sentit, no tot era tan negatiu. La migradesa de mitjans obria l'enginy per aprofitar bé les poques disponibilitats experimentals de què disposàveu i, amb un bon plantejament i direcció, podíeu arribar a alguns avenços i conclusions d'interès general, com així ocorregué amb les nostres esforçades i pioneres experiències amb llum UV sobre les plantes. Llàstima que no fossin publicades a temps en alguna revista estrangera de prestigi, en les quals llavors començaven a sortir-ne alguns treballs equivalents als nostres de resultants semblants. En aquest sentit, en el laboratori del Dr. Manuel Serrano de la Facultat de Farmàcia de la Universitat de Barcelona, on em vaig formar, vàrem ser pioners en aquest camp d'estudi, encara que amb poca difusió exterior i, per tant, de migrat coneixement general en el camp científic internacional. Les limitacions, en aquells temps de grisor vigilada, eren moltes: escassetat de mitjans, falta de relacions, anglès deficitari, informació dificultosa...

Des del punt de vista acadèmic i docent, al contrari, jo estava molt més bregat, tant en assignatures de Llicenciatura (Biologia de primer, Fisiologia Vegetal de quart curs) com de Doctorat. En aquest sentit tingué molt d'èxit el curs de Fotobiologia que vaig donar a Barcelona. Llavors aquests estudis eren molt nous i pioners, sobretot en el camp de les plantes, i m'hi vaig dedicar amb gran empena decisiva i novadora. Alguns ex-alumnes, passats els anys, encara m'ho recorden. Vaig deixar així bona petja, cosa sempre d'agrair i molt gratificant per a un professor amb vocació!

A més a més, tenia una gran experiència en donar pràctiques i ja havia dirigit tesines i tesis doctorals, sempre amb gran vocació i entusiasme voluntariós. Al mateix temps, el càrrec de Cap d'Estudis de la Facultat de Farmàcia de Barcelona i la direcció dels Pavellons, que comportava la coordinació de la teoria i pràctiques de totes les assignatures de primer i segon curs, em feu implicar per primera vegada fortament en tasques de direcció acadèmica. També cal tenir en compte, com ja he detallat a l'anterior volum sobre Barcelona d'aquestes memòries, la meva experiència prèvia en la direcció tècnica d'un Laboratori Farmacèutic.

Tot plegat, donada la mentalitat de l'època, en conjunt, no era, doncs, una mala preparació d'entrada, encara que sí que estava mancada d'una formació i especialització més elaborada i de més maduresa personal per a la direcció i en el desenvolupament de la recerca.

Però, les meves cuites, a Madrid, no em vingueren d'aquestes mancances pròpies de l'edat i de les circumstàncies de la meva formació, sinó de les pròpies i cròniques deficiències de la càtedra a la que

m'incorporava i de l'atonia dels col·laboradors que allà restaven de l'època del per mi molt apreciat Dr. José Maria Perelló Barceló, d'origen mallorquí, de Felanitx, que fou el primer catedràtic de Fisiologia Vegetal de Farmàcia fins a la seva mort prematura i del qual en vaig ésser el successor.

Aquest equip residual era format per Juan Bautista Abad Manrique, Professor Adjunt numerari, Paco López Belmonte (també Adjunt) i diversos Ajudants, que llavors eren de nomenament anual. Aquests darrers eren en Jesús Baztán Guembe, Mª Àngeles Diez Pisón, Soledad Suárez Miguelez i Marisol Martín Gómez.

Ara bé, el problema més important d'aquell equip era que no era tal equip. En els laboratoris de la càtedra no s'havia realitzat mai cap tesi doctoral. Les taules dels laboratoris eren buides, curiosament ben netes i lluents, gràcies a la pulcritud de la bidella i encarregada de la neteja, la Tomasa Montejo, d'origen salmantí. D'aparells, tot el que disposàvem, d'entrada, era d'un espectrofotòmetre Beckman, balances analítiques i microscopis de pràctiques, a part del joc més elemental de material de vidre i reactius. Total, res de res! Una pura grisalla.

Però això no era la situació més difícil, sinó el caràcter endimoniat i recargolat de l'Adjunt numerari, Juan B. Abad. Abad era ja una persona en edat madura, menut, molt bellugadís, prop de la seixantena, de caràcter impulsiu, ensems agre i bullangós, capciós i intrigant. Prèviament, amb el Dr. Perelló ja havia estat la rèmora renuent essencial a la possibilitat d'engegar una activitat científica. El problema li venia de lluny. De jovenet havia fracassat en les oposicions a càtedra universitària. En

aquest sentit, fou molt cèlebre i comentada l'agressió física que desencadenà amb l'opositor contrincant que guanyà la càtedra de Farmacognòsia de la Facultat de Farmàcia de Granada, el Dr. Jesús Cabo Torres. El fet és que el seu ego, amb els anys, s'omplí, cada vegada més, de verí i ressentiment. Ni feia ni deixava fer. La seva crítica, especialment quan tractàvem d'estimular alguna activitat científica o acadèmica nova, era constantment negativa, tota plena d'entrebancs. Es passava el dia conspirant pels passadissos i el bar de la Facultat. A més a més, portava uns negocis amb la companyia Philips holandesa, que resolvia llargament *ex situ* per telèfon, ben endropit, des del seu despatx oficial de la Facultat. Aquesta fou una de les primeres actuacions dràstiques que vaig haver d'exercir i solucionar.

L'altre doctor, en Paco López Belmonte, també es mostrava molt acomodatic i matusser. Es deixava portar per la desídia crònica de l'Abad i es limitava a donar unes classes i unes pràctiques rutinàries i elementals. La resta, la passava, els matins, en el negoci familiar d'instrumental mèdic i, a les tardes, a la seva Farmàcia propera a la Gran Via.

D'altra banda, els ajudants, per sort, maldaven per poder començar a fer una tesi doctoral i tenir millors perspectives, tot i que tots, menys la Marisol, tenien una situació professional externa (Farmàcia pròpia) resolta. Però en el Departament i en la seva activitat, o no activitat, anaven fins llavors totalment perduts i desemparats.

Com podeu veure, el panorama intern no era gens encoratjador ni mitjanament eficient o afalagadorament brillant. Simplement, el pur anar tirant i la rutina més banal. D'altra banda, a l'arribada, la meua posició i la del

Departament dins l'estructura i funcionament de la Facultat era molt làbil i complicada, amb una clara i malauradament ben guanyada marginació del nostre departament dins les accions i consideració general del conjunt de la Facultat.

Així les coses, una de les meves primeres accions, per poder trencar aquest estat rutinari tan poc engrescador, fou visitar i presentar-me a tots els responsables de la Facultat, Degà i Caps de Departament, càrrecs que, en aquella època, d'una forma natural i oficial corresponia als catedràtics. Tots em varen rebre, no sols amb gran polidesa i respecte, sinó amb comprensió vers els meus desitjos de redreçar quirúrgicament la situació acadèmica i científica del Departament de Fisiologia Vegetal. En alguns hi vaig entreveure una rialleta de murri sardònic pel que m'esperava i la suposada infructuositat de les meves lloables esperances de canvi. Altres es mostraren més receptius al repte, donant símptomes d'amistat i noble comprensió per l'esforç que hi esmerçava i de la peremptòria que requeria l'aconsegüiment de la finalitat. En tot cas, donades les circumstàncies, era una veritable batalla que, d'antuvi, es presentava complicada i un pel crua per a mi.

Tot comptat i debatut, si ho veiem amb els ulls de la realitat d'aquells moments, el fet és que es tractava llavors de la Facultat de Farmàcia més forta i cobejada d'Espanya, plena de patums d'experiència agresolada, on els rols i poders eren ben establerts i, en aquella estructura, la Fisiologia Vegetal pràcticament no comptava i sempre ocupava el darrer lloc en qualsevol consideració científica o professional o en el repartiment econòmic. El panorama no podia ser, doncs, més frustrant i decebedor. A més,

davant aquesta situació il·lògica, tan magre, crònica i enrevessada, em trobava inicialment jo sol, encara que amb moltes ganes, vocació decidida i empenta positiva vers el redreçament i la nova constitució d'un Departament amb valor científic i acadèmic. Ara bé, d'entrada, no sabia de qui fiar-me, tant interiorment del propi personal, com externament referit a l'encoratjament, o cants de sirenes, que em poguessin venir des dels altres Departaments. A més, la meua joventut, un pel il·lusa i excessivament idealista, i la consegüent empenta estimuladora que hi vaig abocar, crearen també, de seguida, algunes gelosies subjacents quan no entrebancs notoris ben evidents.

Aquest era, en els punts essencials, el meu panorama d'entrada i, com veurem al llarg d'aquest llibre, me'n vaig sortir prou bé donades les circumstàncies, però sempre a costa d'una dedicació absoluta a la Facultat i a la Càtedra i una plena convicció de la vocació científica i universitària i dels valors generals i intel·lectuals que crec han de fer bellugar sempre netament en una societat en procés constructiu de perfecció. Així, en aquest sentit, els quatre anys a Madrid foren, sens dubte, els anys més intensos de la meua dedicació a la Universitat. I, si es jutja des d'una perspectiva global, tenint en compte que es tractava de la Complutense, la nuesa de mitjans i de col·laboració inicials de què disposava i que havia de redreçar-ho tot personalment, des de posar al dia els programes i continguts de la docència a iniciar i establir, entre els minsos elements que d'entrada disposava, la investigació, el saldo global fou altament positiu i ben encoratjador.

En tot cas, crec que la clau de l'èxit fou la meua

intensa dedicació, el desig constant i el ferm anhel de millora, la bona fe i convicció que hi vaig posar en l'empresa, el meu sentit ideal de la funció i finalitat de la Universitat i un entusiasme a prova de bombes i torpedes humans. Però bé que en valgué l'esforç!

Així, des del punt de vista acadèmic en aquells pocs anys vaig remodelar totalment els programes de Biologia, de Citologia i Histologia Vegetal, de Fisiologia Vegetal (orientació ecològica) i vaig introduir la nova assignatura de Fisiologia Vegetal (orientació Bioquímica). Les dues últimes les vaig impartir jo personalment i les dues primeres, que tenien tres grups (de 300 alumnes cadascun) vaig donar un grup i els altres dos se'ls partiren l'Abad i en Paco, encara que amb un nou programa que vaig modernitzar, uniformitzar i cohesionar en el contingut i la finalitat. Aquí sí que fou molt profitosa la meua formació prèvia i l'empenta intel·lectual que sempre m'ha guiat sense defallença.

En aquest sentit, crec que, en aquells anys, com abans a la Universitat de Barcelona, i ara a Madrid més directament, al tenir la direcció de la càtedra i departament, vaig poder fer viure, amb modernitat, estímulo i vocació, els coneixements en els alumnes. Tot era impregnat d'un impuls interior entusiàstic i comunicatiu. Foren anys que ompliren una vocació i que, de la lluita i esforç que representaren, hom se n'oblida i evita el que fou fosc o negatiu per fer més evident la bondat positiva del resultat final i el valor formatiu que se'n derivà per als estudiants i la gent jove que s'anava incorporant al meu nou mestratge. Fou així un veritable goig donar coneixements ben programats i sentir el caliu de la transmissió ben rebuda del saber i la de la

programada estructuració i successiva definició dels sabers. En un posterior volum, si es dóna el cas, tractarem de parlar dels canvis que hi ha hagut en la mentalitat i en l'estructura universitària, del model o no model del professorat i de la lassitud general respecte al veritable saber, més a favor de la divagació, fàcil i elusiva, que de la comprensió més global i precisa. En tot cas, el proper capítol ens permetrà conèixer millor l'entrellat d'aquella Facultat i Universitat i afinar en el fons dels problemes en què es movia una Universitat que tot just iniciava el canvi dins un nou context naixent de la societat espanyola i del sentit del viure i del conviure. En aquest sentit, també sortosament, vaig poder ser un observador novell privilegiat. Encara ens queda, doncs, molta tela. Ja ho anirem veient al llarg d'aquesta escriptura entranyablement pensarosa i rememorativa.